

Roma tehetség program

megvalósító:

2010-2017 Polgár Alapítvány,

2018-tól az Új Start Alapítvány

A program elindításának okai:

- 2010-ben elindított Nemzeti Tehetség Program (NTP) szolgáltatásaiba be akartuk csatornázni a halmozottan hátrányos helyzetű/ cigány gyerekeket is. Az NTP már olvasva is a középosztályra lett kitalálva, a hátrányos helyzetű gyerekek tehetségazonosítására - és fejlesztésére nem voltak benne hatékony eszközök
- képviselni akartuk, hogy a szegény/cigány gyerekek esetében sem a „felzárkóztatás” lehet az egyetlen oktatási cél, nemcsak a középosztályé az „elitképzés”
- ezzel a programmal láttuk megvalósíthatónak, hogy civilként részt vessünk a szegény/cigány gyerekek perspektívatlanságán egy húzócsoport felmutatásával
- két évvel korábban elindított futball tehetségprogram tapasztalatai, kifejlesztett módszertan hasznosíthatóak voltak ebben a programban is, és első eredményei ösztönöztek bennünket, hogy valamennyi tehetségterületre (zene, tánc, intellektuális) kiterjesszük a programot

Célok:

- távlati cél: roma értelmiségi réteg megerősítése
- közelebbi cél:
 - o mélyszegénységben élő roma diákok továbbtanulásának és karrierépítésének elősegítése
 - o többségi homogén roma kép differenciáltabbá tétele sikeres roma fiatalok felmutatásával
 - o egy-egy kiválasztott tehetség életútján, mobilitásán keresztül reményt, önbecsülést és információt adni a helyi roma közösségeknek
- konkrét cél:
 - o valamely tehetségterületen, átlagon felüli képességű és motivációjú gyerek beazonosítása, és a szükségleteiknek megfelelő szolgáltatásokban részesítése (mentor, ösztöndíj, iskolaváltás, fejlesztés, gazdagító programok, szülők felkészítése, életpálya-követés, menedzsment) és az ehhez szükséges figyelem, pénz, kapcsolatrendszer előteremtése
 - o évente 100-150 diák segítése

- célcsoport:
 - o A programunk azokkal a tehetségekkel foglalkozik, akik:
 - halmozottan hátrányos helyzetűek
 - kis településeken élnek (bármelyik régióban, de kiemelten az észak - magyarországi és dél - dunántúli régióban)
 - cigány kisebbséghez tartoznak

A tapasztalatok alapján kell-e változtatni a célokon, célcsoporton?

- tehetségekre irányuló programunkat nevezhetnék az erősségekre épített pedagógia és szociális munkának is, mivel ez jobban fedi a jelenlegi gyakorlatot, pl. olyan diákok is bekerülnek a programba iskolai ajánlás alapján, akik „tehetségét” nem mérjük, pusztán elfogadjuk a pedagógusok megállapítását, javaslatát
- célunkká vált, hogy a programot folyamatosan fejlesszük, ami a módszertani és technikai fejlesztés mellett az is jelenti, hogy pontosabban rá akarunk látni valamennyi tehetségterületre, korcsoportra, de iskolatípusra és településtípusra is
- évente 100 diák segítése az Alapítvány jelenlegi kapacitását jelzi, messzemenőig szem előtt tartva a program erősségét, a személyességet. Ez utóbbi sérülése nélkül max. 150 diák gondozása képzelhető el az előző pontban jelzett kiterjesztéssel. Amennyiben elérhető, hogy minőségbiztosított módon a komplex programot átvegyék más civil szervezetek vagy cégek, akkor ez a szám növelhető. Ez esetben is az alapítvány szakértői segítsége nélkülözhetetlen.
- a roma célcsoporton nem akarunk változtatni, annak ellenére sem, hogy a programban vannak nem cigányok (kb. 15%) és megtapasztaltuk, hogy így sokkal nehezebb támogatót is találni (fontosnak tartjuk, hogy néven nevezzük a programot, nem akarjuk a halmozottan hátrányos helyzetű kategóriát használni, másrészt az elnevezéssel is erősíteni akarjuk a roma identitás felvállalását és a roma kultúra terjesztését)
- minden nyomás ellenére kitartani a szegény, iskolázatlan, kislavakban élő roma gyerekek bevonása mellett, annak ellenére, hogy ezzel a célcsoporttal legnehezebb eredményeket produkálása (zenész cigány családok túlnyomó része szintén szegény, de itt családi hagyománya van a gyerekek tehetséggondozásának) és a legköltségesebb is

Program elemei:

- tehetségkutató, tehetségazonosítás

o formái:

- *Ajánlás* (intézmény részéről) és *Kérelem* (tehetség, család részéről) formanyomtatvány megküldésével – letölthetők **innen**
- *tehetségkutatóinkon* (regionális illetve települési) felfedezett tehetségek (ezt a formát a tánc, zene, egyéb előadó művészeti területen tudjuk használni) – tehetségkutatóink fotói **itt** nézhetők meg
- *Facebookon* hozzánk eljuttatott bemutatkozások (ezt a formát képzőművészeti, tánc, zene területen tudjuk leginkább használni)– **facebook elérhetőségünk**: <https://www.facebook.com/%C3%9Aj-Start-Alap%C3%ADtv%C3%A1ny-140465300077644/>

- ösztöndíj

- meghatározott ideig tartó pénzbeli támogatás
- összege 8e-35e/diák, - 2016-tól egységesen 10e/diák
- háromoldalú ösztöndíjszerződés alapozza meg, amely felsorolja mindhárom fél (diák, szülő, alapítvány) kötelezettségeit és jogait, tartalmazza az *Egyéni fejlesztési tervet (EFT)*, illetve a szerződés idejére szóló *Vállalásokat*. Az EFT sablon **itt** megtekinthető
- átutalással történik, a havi beszámoló (www.romahetseg.hu elektronikus feltöltés) elfogadását követő három napon belül a szülő vagy a nagykorú ösztöndíjas számlaszámára
- az ösztöndíjszerződést egy évre kötjük, a félévi illetve az év végi beszámoló elfogadásától függ a folytatás, meghosszabbítás
- a felhasználást nem kell számlával igazolni (hasznosulást a kimeneti indikátorokkal - EFT, Vállalások - követjük

- mentor

- azoknak az ösztöndíjasoknak van mentoruk, akiknek személyes segítségnyújtásra is szükségük van
- azokat a legalább érettségivel rendelkező embereket kérjük fel mentornak, akik
 - o az ösztöndíjas közelében élnek
 - o élvezik az ösztöndíjas és családja bizalmát
 - o részt vesznek a képzésünkön
- mentori szerződés alapján dolgoznak, amiben meghatározzuk a feladataikat, különösen
 - o a diákok egyéni fejlesztési tervének elkészítése

- az abban foglaltak elérésének segítése
 - féléves mentori beszámoló megküldését
- havi díjazásban (10e/hó) részesülnek, amit a féléves beszámolók elfogadását követően egyösszegben fizetünk
- tehetségfejlesztés
 - jellemzői:
 - diákok tehetségfejlesztését nem az alapítvány által közvetlenül felkért szakemberek végzik
 - mentor illetve a szülők keresnek iskolai, kollégiumi illetve iskolán kívüli tehetségműhelyeket, klubokat, külön tanárt, mestert a lakóhelyhez közel
 - a fenntarthatóság miatt törekszünk az ingyenes szolgáltatások beazonosítására, más programok szolgáltatásainak igénybevételére
 - alkalmanként (tábor, műhelyek, rendezvények) az egyéni fejlesztés mellett a diákok együttműködését szorgalmazzuk
- gazdagító programok
 - jellemzői:
 - olyan kapcsolatépítő, tájékozódást, műveltséget növelő, szemléletet formáló, nyitottságot, bátorságot növelő hatások, amikben a diákjaink híján vannak
 - az ösztöndíjasok *vállalásainak* kötelező eleme havonta egy ilyen program tervezése és azon való részvétel
 - az alapítvány keresi a lehetőségét, hogy a diákok bekapcsolódjanak más szervezetek ilyen programjaiba
 - saját szervezésű nyári tehetség tábor
 - hagyományosan (2017-ig) Csillebércen rendezzük 35-50 ösztöndíjas részvételével
 - minden tehetségterületről (zene, tánc, intellektuális területen) hívunk diákokat, akik közös projekteken dolgoznak <http://polgaralapitvany.hu/si-e-luma/>
<https://www.youtube.com/watch?v=AMX8rt0e7UQ>
 - cigány kultúra nem behozott tartalom (pl. előadások), hanem a fiatalok identitása (minden cigány kulturális csoportból vannak) természetes módon formálja sokszínűvé a közös projekteket

- tábor a projektek bemutatásával zárul, amit nyilvánosságra hozunk a youtube csatornánkon
- saját szervezésű egyéb programok
 - tehetségnapok
 - 2015. Bp., Ellátóház
<https://www.youtube.com/watch?v=zWsA9GFWjos>
 - 2015. Budapest Music Center
<https://www.youtube.com/watch?v=cMbiYm89ek>
 - nemzetközi programok
 - 2011. Bp., Futballal az esélyekért! workshop bolgár, macedón, cseh, román partnerekkel
 - 2013-14. Bp. – Milánó Sport az integrációért! konferencia és diákcsere program olasz, török résztvevőkkel
 - 2016-17. York – Bp., - San Francisco diákcsere program angol, brazil partnerekkel
- roma tehetség életpálya nyilvántartó - és információs adatbázis
 - www.romatehetség.hu rendszeren keresztül zajlik
 - nyilvános felületen:
 - programba bevont gyerekek bemutatkozása és státuszuk meghatározása
 - adománygyűjtés
 - zárt felületen:
 - bevont diákok személyes adatai
 - ösztöndíjasok havi beszámolóit, bizonyítványait
 - ügyvitel

A tapasztalatok alapján 2018-tól változtatunk az alábbi területeken:

tehetségkutatók:

- a tehetségkutatók kiszámíthatósága érdekében már év elején nyilvánosságra hozni, hogy az adott évben hol tartjuk
- az észak és nyugat dunántúli régiókba is elmenni
- rendszeressé tenni az iskolák megkeresését
- figyelemmel kísérni más szervezetek rendezvényeit és onnan bevonni tehetségeket
- gyermekotthonokkal szorosabb együttműködés
- intellektuális területen tehetséges diákoknak is szervezni tehetségkutatókat

ösztöndíjazás:

- felmérés után esetleg differenciálni az összeget
- bevonni magánembereket és cégeket (személyes kiválasztás és adományozás rendszerét már kifejlesztettük a romatehetség.hu-n, de nem propagáltuk)
- bevezetni a rendkívüli ösztöndíj lehetőségét (nyelvvizsga, felvételi, érettségi, stb. esetére)

mentoráció:

- főszabályként minden ösztöndíjasnak legyen mentora
- mentorok képzéséhez mentori kézikönyv készítése
- mentori díjat megemelni

tehetségfejlesztés:

- gyakrabban tartani csoportoknak kurzusokat neves tanárok, művészek bevonásával
- felmérni és kapcsolatot kialakítani jó tehetségműhelyekkel, iskolákkal
- online tehetségfejlesztés
- tehetség kollégium vagy tehetség ház létrehozása Budapesten

gazdagító programok:

- diákok környezetében lévő intézmények programjainak megismerése és ajánlása a gyerekeknek
- tematikus versenyeket hirdetni az ösztöndíjasok között (olvasás, zenehallgatás, stb. ösztönzése)
- tábor idejét és létszámát növelni

tehetség életpálya nyilvántartó - és információs adatbázis

- folyamatosan frissíteni
- folyamatosan fejleszteni, újabb funkciókkal bővíteni (pl. online mentoráció)

Eredmény, hatás:

A program eredményeinek számbavételekor az alábbi tényezőket érdemes figyelembe venni:

külső környezet:

gyerekek családi, iskolai, települési körülményeinek jellemzői:

- súlyos anyagi és egyéb nehézségek a családban
- folyamatosan változó, kiszámíthatatlan helyzet (pl. közmunka)
- elégtelen megelőző képzés, ami a továbbtanulásnál derül ki (szegregált oktatás)
- zárt, információ - és kapcsolathányos környezet (telepi hátrány)
- távolságot, kollégiumba költözést nehezen toleráló szülők (nincs hagyománya)
- tehetségfejlesztéshez nincsenek a közelben megfelelő feltételek (zeneiskola, egyesület, szakkör, számlaképes szakember, stb.)
- közlekedés rossz - általában reggel és este van busz, vonat -, ami akadályozza a különfoglalkozásokon való részvételt
- a cigányokkal szembeni előítélet miatt nehezítették a mobilitási csatornák (pl. idegenkedés tőlük egy egyesületben)
- nehéz a közelben megfelelő személyes segítőt, mentort, mestert találni
- adóelkerülés miatt nem szokás számlát adni szolgáltatásokról, így az elszámolás nehéz egy külső támogató felé

belső környezet (elvárások):

- ösztöndíjszerződésben az alábbi elvárások vannak a diákok felé:
 - tanulmányi kötelezettségének eleget tesz
 - igénybe veszi az iskola, illetve más intézmény (pl. tanoda, kollégium) külön foglalkozásait a jó tanulmányi eredmény elérése érdekében.
 - az iskolában igazolatlan hiányzása nincs
 - igazolt hiányzása – rendkívüli eseményt kivéve a támogatási időszak alatt maximum 45 óra
 - tehetségterületnek megfelelő tehetségfejlesztésre szolgáló foglalkozások látogatottsága legalább 90%-os
- az egyéni fejlesztési tervben további vállalások:
 - felsőbb évfolyamba lépés és iskolaváltás mellett a tanulmányi eredmény megtartása illetve javítás
 - tehetségterületen elért eredmények (versenyek, bemutatók)

- műveltség - és kapcsolatépítő rendezvények rendszeres látogatása

indikátorok:

programunkban az alábbi indikátorokat használjuk:

- tanulói jogviszony megléte (16 éves korban ne hagyják abba a tanulást, ha abbahagyták, lépjenek vissza)
- iskolai teljesítmény (felsőbb évfolyamba lépve, illetve iskolaváltáskor ne romoljon, esetleg javuljon)
- az iskolai hiányzások (alacsony szinten tartása)
- továbbtanulás (érettségit adó intézménybe illetve felsőoktatásba)
- tehetségterületen elért eredmények (megmérettetések, bemutatók)
- lemorzsolódás (ne maradjanak ki a programból a szerződéses feltételek teljesítésének elmaradása miatt)

eredmények

fenti indikátorok szerint:

- tanulói jogviszonyát a tankötelezettség megszűnése után a diákok 3%-a szüntette meg (országos átlag: 17%)
- felsőbb évfolyamba lépve, illetve iskolaváltáskor a diákok 61% nem rontott, 12%-a javított, 21%-a rontott a tanulmányi eredményén
- nem volt igazolatlan hiányzása a diákok 78%-nak (országos átlag: 77%)
- általános iskolás diákok 94%-a érettségit adó középiskolában tanult tovább (országos átlag: 75%, HHH átlag: 21%)
- érettségiző diákok 46%-a felsőoktatásba (országos átlag: 45%) , 40% felsőfokú szakképzésbe, 10% OKJ szakképzésbe tanult tovább, 4% dolgozik
- nemzetközi versenyen 9%, országos versenyen: 31%, regionális versenyen országos versenyen 41% ért el eredményt
- lemorzsolódás (hamarabb elhagyta a programot, mint az indokolt lett volna) 7%

további eredmények

- diákokról készített videóink letöltés (YouTube) 30 millió
- a program elnyerte
 - Akkreditált Kiváló Tehetségpont címet („tartósan, magas színvonalú, eredményeket számszerűsíteni képes, minőségbiztosított tehetségfejlesztő munkáért”)
 - Tehetségekért Díjat („innovatív, újító munkáért”)
 - *Legnagyobb hatású projekt 2016* (civil szervezetek programjainak versenyén az egyik kategória nyertese)

hatás

- *társadalmi hatás:*
 - megjelennek olyan gyerekek a tehetség műhelyekben (zeneiskolák, sportegyesületek, tánc stúdiók, elit középiskolák, egyetemek), ahol eddig nem találkoztak velük, ez az intézményeknél, diáktársaknál előítélet csökkentő tapasztalat
 - programunkba bevont gyerekek életútja (iskolaváltás, kollégiumba költözés, felvételik, versenyek, média megjelenés, stb.) sokszor példa nélküli tapasztalatot és információt visz a helyi közösségekbe, ami elősegítheti a többi gyerek mobilitást
 - program léte önmagában ösztönzőleg hat, be akarnak kerülni a programba
 - média megjelenéseink azt üzenik a társadalomnak, hogy
 - mintaértékű civil programokkal a cigány gyerekek is megállják a helyüket a továbbtanulás versenyében és egyéb megmérettetéseken
 - halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek tehetsége gazdagítja az országot
 - nemcsak a középosztályé az elitképzés
 - korosztályi példák lehetnek a szegénységük és iskolázatlan szüleik ellenére kimagasló teljesítmény nyújtó gyerek
 - erősödik a szolidaritás a legszegényebbek mellett
- *egyéni hatás*
 - ösztöndíjasaink visszajelzéseiben (rendszeresen teszünk fel olyan kérdéseket, amik a szubjektív jólétre kérdeznek rá lásd melléklet) a leggyakoribb válaszok:
 - önkép pozitív megerősítése

- tudatosabb tervezés, rendszeresség
- fontosságtudat (én is lehetek valaki)
- küldetéstudat (minta, példa lenni, másokon segíteni)
- kitartás, szorgalom erősítése
- kapcsolatrendszer kitágulása
- motiváció, inspiráció, élmények
- közösséghez tartozás

Összegzés

A roma tehetség program több szempontból is egyedülálló kezdeményezés. Országos és minden tehetség területet átfogó jellege megkülönbözteti más hasonló civil programoktól. A Nemzeti Tehetség Program ennek a célcsoportnak a speciális helyzetére nincs tekintettel, nem alkalmaz komplex programot, amiben a szociális, települési, iskolai, etnikai hátrányokat együttesen kezelné. A halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek felé csupán a 30-60 órás szakköröket és tehetség műhelyeket preferál, ahelyett, hogy átfogó ösztöndíj és mentori programmal segítené a kiemelkedő képességű és motivált gyerekeket, vagy azokat a szervezetek, akinek kifejlesztett programja van a támogatásukra. Az alapítvány által életre hívott Roma Tehetségsegítő Tanáccsal összefogva továbbra is képviselni fogjuk, hogy nem a középosztályé a tehetségügy. Nagy eredménynek tartjuk, hogy sikerült kiharcolnunk, hogy kaphassanak ösztöndíjat, mentort a diákok Eu-s forrásból Magyarországon is, most azt kell elérnünk, hogy mindezért ne egy olyan versenyt kelljen futniuk, amiben a jó iskolát, családi körülményeket, lakhelyet nélkülöző gyerekek helyzetüknél és nem tehetségüknél fogva, alulmaradnak.

A programunk annyiban is speciális, hogy tehetségtudató munkánkat kifejezetten a leghátrányosabb helyzetű térségekben, iskolákban, családokban végezzük. Eredményeink értékeléskor ezt figyelembe kell venni. Annak ellenére, hogy „kiválasztást” alkalmazunk, a gyerekek halmozottan hátrányos helyzete adott. Ez a célcsoport teljesen esélytelen önmagában bármiféle kiemelkedésre.

A szociális terepmunkába, az iskolai elkülönítés felszámolása érdekében végzett pedagógiai munkában szerzett tapasztalataink voltak leginkább segítségünkre a program kidolgozásakor. Bármiféle adaptáció esetén a szegénységben élők helyzetét, életük szervezésének logikáját ismerni kell. Fontos egy olyan szemlélet képviselnie is, amely képes partnerként bevonni a családokat, akármilyen állapotban is vannak. A programunkban alkalmazott megállapodások (ösztöndíjszerződés, „Vállalások”, egyéni fejlesztési terv, online beszámoló sablonok) ennek a szemléletnek és tapasztalatnak a termékei. Elvünk, hogy minden szereplő elé magas lécezt kell állítani, csak ezzel tudjuk a partneri viszonyt fenntartani, a lemorzsolódást megakadályozni, a gyerekek képességeinek megfelelő eredményeket elérni.

A fentiekben bemutatott eredményekből látszik, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek is képesek az országos átlagnak megfelelően, sőt annál jobban teljesíteni. A még jobb eredmény elérése érdekében csak olyan változtatásokat teszünk, aminek a hiányát beazonosítottuk. Például a viszonylag alacsony összegű ösztöndíj megtartása mellett szól az, hogy a havi 10e Ft, olyan összeg, amit a család még a gyereknél hagy, az ő taníttatásának költségeire fordítja. Ha megemelnénk az összeget, akkor már bevonhatnák a szülők a szűkös családi kiadások fedezésébe. A fent jeleztük, hogy a „rendes” ösztöndíj mellé tervezünk bevezetni egy „rendkívülit” is, ami nem mond ellent az előzőeknek, mert ezt csak az és akkor kaphatják a diákok, ha rendkívüli kiadás merül fel a tanulmányaikban (nyelvvizsga, előkészítő, érettségi felkészüléshez külön tanár stb.)

Az alapítvány gyakorlata különbözik más ösztöndíjazástól abban is, hogy nem kell számlákkal igazolni a felhasználást. A program előkészítésekor tanulmányoztuk más szervezetek ösztöndíjazását is, és azt láttuk, hogy a tételes pénzügyi elszámolással látják biztosítottnak a célirányos felhasználást. A diákjaink visszajelzéseiből viszont tudjuk, hogy sok olyan kiadásuk van, amire nem tudnak számlát szerezni (pl. diákkedvezményes utazásra nem adnak számlát, csak a teljes árú jegyre) és ilyenkor az elszámolás miatt kénytelenek mástól, külön pénzért számlát venni, ha meg akarják tartani az ösztöndíjat.

A mentorok alacsony díjazását az indokolja, hogy ezzel is arra ösztönözzük magunkat, hogy olyan elkötelezett embereket találjunk a gyerekek közvetlen környezetében, akik önkéntesként már eddig is segítették őket, vagy megtennék azt. A havi 10e Ft-tal a mentori munka (találkozó, rendezvények közös látogatása) költségeihez járulunk hozzá. Egy olyan differenciált emelést viszont tervezünk, amit azok kapnának, ahol az utazási költség magas (más településre kell utazni a gyerekekkel és szüleivel való személyes találkozóhoz).

Programunk erősségei mellett vannak gyenge pontok is, amik megoldásra várnak. Így például a programba bekerüléssel szemben a programból való kikerülés szabályozásának rendjét még nem tudtuk kialakítani. Az ösztöndíjszerződés most azokban az esetekben nyújt eligazítást, amikor a diák vagy a szülő megszegi az abban foglaltakat. Ennél az egyébként is ritkán alkalmazott esetnél sokkal gyakoribb, amikor a gyerek már szinte felnőtté válva még mindig a programban van (futball tehetség programunk), hiszen teljesítette a szerződés feltételeit, és változatlanul szüksége van a segítségünkre. Eredetileg egy olyan programot terveztünk, amiben a gyerekek iskolaváltás után még egy évig a programban maradnak, és utána engedjük el a kezüket. Mivel 12 éves korban történő bevonás mellett szól több érv is (ilyenkor már jobban elengedik a szülők a gyerekeket a falutól távolabbi helyekre iskolába, kollégiumba, zeneiskolába, egyesületbe, ami a tehetségfejlesztés elengedhetetlen feltétele), így 15 éves korban (10. évfolyamba lépve) az iskolaváltás nehézségein egy évvel túl, terveztük a programból való kilépést (középszólásként való bekerülés esetén az egyetem első évfolyamának elvégzése után). Ezzel az intenzív három évvel szerettük volna a gyerekeket pályára állítani, kapcsolatrendszerüket úgy kialakítani, hogy már nélkülünk is boldoguljanak, és helyüket átadják új gyerekeknek. Ezzel szemben a gyakorlat az, hogy a különösen motivált és jó képességű diákoknak nem szüntetjük meg a szerződését, hanem segítjük őket tovább. Valószínű, hogy a főszabályt megtartva egy kiemelt státuszt kell majd létrehoznunk, azoknak a diákoknak, akik különösen nagy megterhelés alatt állnak (legnehezebb egyetemre járnak, nemzetközi karrier előtt állnak, elvesztették családtagjukat, gyereket szültek, stb.).

A program gyenge eleme az is, hogy nem lehet a létszámot 100-150 fő fölé emelni. A személyes törődésre épített módszertanunk, de a diákok közötti kapcsolatok kialakításának esélye is a létszámnak határt szab. Tapasztalatból tudjuk, hogy ennyi gyerek életének figyelemmel kísérése, útjuknak egyengetése, megküzdési stratégiák erősítése, a környezetükben lévő intézmények, személyek mozgósítása, olyan hatalmas feladat és egyúttal elengedhetetlen feltétel is, hogy a létszámot minőségromlás nélkül nem lehet tovább növelni (még, ha forrás lenne is rá). Az adaptáció természetesen lehetséges, hiszen a modellt át tudjuk adni, viszont ebben az esetben is szükséges minőségbiztosítási okokból a szerepünket legalább szakértői szinten fenntartani.